

Hoge aantallen Grutto's in de Koningslaagte in het voorjaar

Klaas van Dijk

Inleiding

In het voorjaar maken sommige soorten steltlopers een tijd lang gebruik van gemeenschappelijke rust- en slaappleatsen. In het binnenland zijn dit meestal plasdrasterreinen en gebieden langs oevers van plassen en meren. Ook Groningen kent dergelijke rust- en slaappleatsen en ze worden in onze provincie vooral gebruikt door Scholekster *Haematopus ostralegus*, Regenwulp *Numenius phaeopus* en Grutto *Limosa limosa*. Regenwulpen broeden niet in Nederland, maar trekken in het voorjaar door het binnenland om op te vetten voor de tocht naar de broedgebieden. Scholekster en Grutto broeden wel in ons land en de rust- en slaappleatsen worden gebruikt door de broedvogels uit de omgeving.

Nog niet zo lang is bekend dat ook Grutto's van de ondersoort *islandica* (IJslandse Grutto, hoofdzakelijk broedend op IJsland en overwinterend in West- en Zuidwest-Europa) regelmatig in Nederland voorkomen en van deze rust- en slaappleatsen gebruikmaken (Van Scheepen & Oreel 1995, Versluys 1999, Gerritsen & Tijssen 2003). Foto's van IJslandse Grutto's gemaakt in de Koningslaagte en meldingen op de website van Avifauna Groningen waren aanleiding het gebied eens wat vaker te bezoeken. Daarbij viel op dat er vaak forse aantallen Grutto's zaten. Een aantal jaren achtereenvolgend heb ik er regelmatig tellingen uitgevoerd en ook Jörgen de Bruin telt hier al een aantal jaren regelmatig de niet-broedvogels. Het voorkeurstacé van de nieuwe N361 (Groningen-Winsum-Mensingeweer) ligt vlak langs de Koningslaagte en was aanleiding onze tellingen op een rij te zetten en deze beschikbaar te stellen aan Het Groninger Landschap. Dit artikel geeft een overzicht van de gegevens over de Grutto, verzameld in 2006-2009.

ningen-Winsum-Mensingeweer) ligt vlak langs de Koningslaagte en was aanleiding onze tellingen op een rij te zetten en deze beschikbaar te stellen aan Het Groninger Landschap. Dit artikel geeft een overzicht van de gegevens over de Grutto, verzameld in 2006-2009.

Gebied en methodiek

De Koningslaagte is een open kleiweidegebied met oude meanders van de voormalige Hunze en ligt onder de rook van de stad Groningen, direct ten noorden van Noorderhoogbrug. Grote delen zijn eigendom van Het Groninger Landschap en het gebied is onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). In een meander direct ten westen van de Wolddijk is in 1999 een aantal stuwen geplaatst. Hierdoor verzamelt er zich in de wintermaanden regenwater en ontstaat in het voorjaar een plas-drasgebied dat langzaam opdroogt. De waterstand daalt in de loop van april en dan is het gebied niet meer aantrekkelijk als pleister- en rustplaats voor groepen Grutto's. Het gebied (53.15.09 N, 06.34.06 O) is ongeveer tien hectare groot en is goed te overzien vanaf de Wolddijk en vanaf het pad naar het bezoekerscentrum in aanbouw. Bijna alle bezoeken van JdB en KvD vonden 's middags plaats en de tellingen werden met de telescoop uitgevoerd. De meeste tellingen van JdB werden in het weekend uitgevoerd. Slaappleatstellingen rond zonsondergang door Roland Jalving in 2006 en door Rob Lindeboom in 2008 en 2009 zijn ook ver-

werkt. Met de telescoop is gezocht naar gekleurringde vogels. Voor de herkenning van IJslandse Grutto werd onder andere gebruikgemaakt van Van Scheepen & Oreel (1995). Aanvullende gegevens van onder andere de websites van Avifauna Groningen, www.lauwersmeer.com en www.waarneming.nl zijn ook gebruikt.

Resultaten

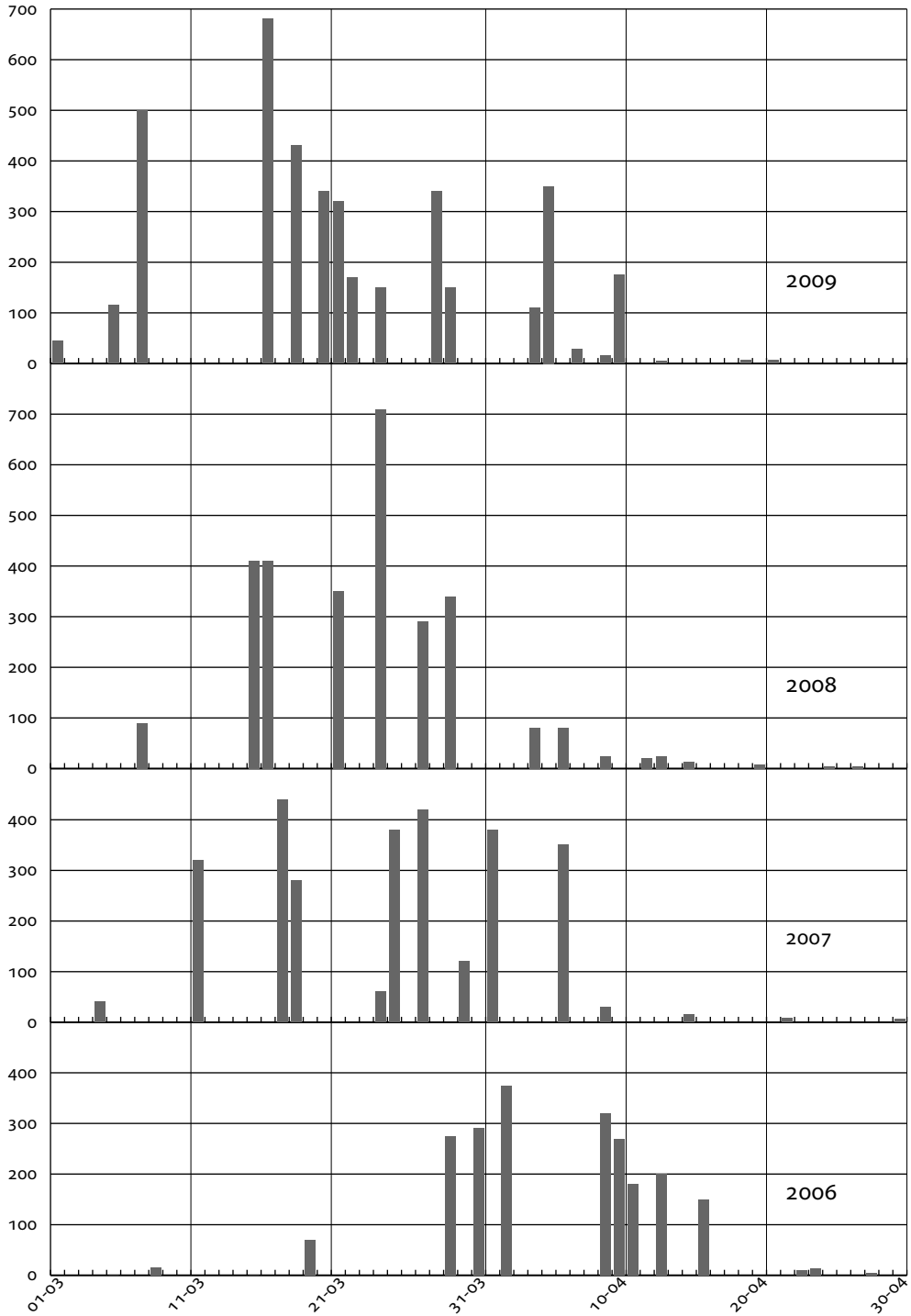
Redelijk complete telreeksen zijn beschikbaar uit 2006-2009 (figuur 1). De jaar-maxima bedroegen 375 in 2006 (2 april), 440 in 2007 (17 maart), 710 in 2008 (24 maart) en 680 in 2009 (16 maart). De eerste vogels arriveren in de tweede helft van februari. Het gaat om kleine aantallen zoals zes op 23 februari 2008 en acht op 22 februari 2009. Begin maart nemen de aantallen vaak snel toe en tot in de eerste week van april pleisteren er meestal honderden Grutto's. Omstandigheden in de Franse, Spaanse en Portugese doortrekgebieden en de overheersende windrichting onderweg hebben invloed op het moment van aankomst (Kuijper et al. 2006, Tanger 2008a) en beide factoren kunnen een verklaring zijn voor de relatief vroege piek in 2009. In 2006 daarentegen bestond de indruk dat de grootste aantallen pas na half maart arriveerden: zowel op 5 maart als op 15 maart werden overdag geen Grutto's in de Koningslaagte gezien. Wellicht zorgen koude voorjaren in Noord-Nederland (maart 2006 was erg koud) voor een latere aankomst. De schommelingen in april hebben onder andere te maken met lokale weersomstandigheden.

In natte jaren met veel neerslag blijft de Koningslaagte langer plas-dras, maar in drogere voorjaren droogt het gebied sneller uit. Daarnaast kan aanhoudende droogte in april ervoor zorgen dat Grutto's later beginnen met broeden en daardoor langer in groepsverband blijven. Ook het tijdstip van tellen heeft invloed op de aantallen. Op 9 april 2006 zaten er in de tweede helft van de middag 320 Grutto's. Regelmatig vlogen kleine groepjes op die naar het noordwesten verdwenen. In een paar uur tijd daalden de aantallen via 200 en 110 naar 70. Ook op 24 maart 2008 zaten er overdag aanzienlijk meer Grutto's dan dat er 's avonds gingen slapen, maar op 21 maart 2009 was de situatie omgekeerd (tabel 1).

De Grutto's stonden vaak in een of meer compacte groepen te rusten of te poetsen. Soms waren ze opvallend vocaal en van grote afstand al te horen. De vogels foerageerden groepsgewijs, soms in het ondiepe water en soms in de omliggende weilanden. Zo zaten op 20 maart 2009 rond 17.30 uur slechts twintig Grutto's in de Koningslaagte. Pas een half uur later ontdekte ik in de weilanden zo'n 300-400 meter naar het noordoosten een groep van 320 foeragerende Grutto's. Mogelijk zitten dergelijke groepen ook verder weg en zijn daardoor soms grote groepen gemist. In en direct rond het telgebied broeden ook meerdere paren Grutto's. Op 19 april 2009 zag ik in het westelijke deel van het telgebied een territoriaal mannetje met drie kleine kleurringen en een metalen ring. Twee dagen later zat de vogel op

datum	aantal op slaapplaats	aantal overdag	tijdstip overdag
24 maart 2008	260	710	15.30u
7 maart 2009	500	490	16.00u
21 maart 2009	320	140	17.30u

Tabel 1. Aantallen Grutto's in de Koningslaagte op dagen met zowel een telling overdag als met een slaapplaatstelling rond zonsondergang.

Figuur 1. Aantallen Grutto's in de Koningslaagte in maart-april 2006-2009.
 De aantallen zijn gebaseerd op tellingen door Jörgen de Bruin, Klaas van Dijk, Meinte Engelmoer, Roland Jalving en Rob Lindeboom, plus enkele aanvullingen van www.avifaunagroningen.nl.
 Bij meerdere tellingen op één dag is het hoogste aantal gebruikt.

datum	aantal <i>islandica</i> 's	totaal aantal Grutto's
10 april 2006	> 10, wellicht vele tientallen	270
11 april 2006	min. 6, max. 10 (tientallen?)	180
13 april 2006	tientallen	200
16 april 2006	min. 10, wellicht (veel?) meer	150
23 april 2006	circa 5	10
24 april 2006	8	13
25 maart 2007	> 4	380
27 maart 2007	> 2	420
6 april 2007	> 2	350
15 maart 2008	min. 5	410
16 maart 2008	> 2	410
24 maart 2008	diverse	710
27 maart 2008	diverse	290
29 maart 2008	> 4	340
4 april 2008	> 1	80
12 april 2008	1	20
20 april 2008	2	8
7 maart 2009	2	490
16 maart 2009	min. 2	680
29 maart 2009	1	46

Tabel 2. Aantallen IJslandse Grutto's in de Koningslaagte tijdens tellingen in het voorjaar van 2006-2009.

precies dezelfde plaats, op beide dagen met een ongeringd vrouwtje en ruzie makend met een naburig paar. Vermoedelijk is de vogel een of meer kleurringen kwijtgeraakt en mede hierdoor kon de herkomst nog niet worden achterhaald.

Het bleek vaak moeilijk om te bepalen hoeveel IJslandse Grutto's zich tussen de Grutto's bevonden. Vanaf eind maart zijn naar het zomerkleed doorgeruide mannetjes *islandica* redelijk gemakkelijk te herkennen. Een zekere identificatie van vrouwtjes en van niet volledig uitgekleurde mannetjes bleek echter meestal niet goed mogelijk te zijn, ook niet met de tekeningen en foto's in Van Scheepen & Oreel (1995) naast de telescoop. In tabel 2 staat een overzicht van

aantallen IJslandse Grutto's in de Koningslaagte (bijna altijd minima en/of duidelijk herkenbare individuen), met daarbij de aantekening dat we niet altijd gelet hebben op de aanwezigheid van IJslandse Grutto's. Het overzicht maakt duidelijk dat *islandica*'s jaarlijks in aantallen van minstens enkele tot tientallen exemplaren worden gezien en dat *islandica*'s in de loop van april een vrij gewone verschijning zijn. Daarbij moet wel worden aangetekend dat voor eind maart de identificatie van IJslandse Grutto erg moeilijk is. Daarentegen waren op 13, 19 en 21 april 2009 uitsluitend lokale broedvogels (ondersoort *limosa*) aanwezig. Er zijn flink wat IJslandse Grutto's gekleurringd, maar het vinden en aflezen hiervan verliep eveneens moeizaam. De Grutto's stonden vaak

aantal	gebied	datum	waarnemer
710	Koningslaagte	24 maart 2008	Klaas van Dijk
680	Koningslaagte	16 maart 2009	Klaas van Dijk
420	Onnerpolder/Oostpolder	5 maart 2007	Eelke Schoppers
400	Lettelberter Bergboezem	17 maart 2008	Jeroen Nienhuis
380	Kropswolderbuitenpolder	31 maart 2007	Eelke Schoppers
370	Lettelberter Bergboezem	28 maart 2008	Het Groninger Landschap
360	Westerbroekstermadepolder	13 maart 2007	Eelke Schoppers
350	Westerbroekstermadepolder	10 maart 2007	Bob Hogeveen
300	Westerhornerpolder	23 maart 2009	Allix Brenninkmeijer
280	Kropswolderbuitenpolder	30 maart 2007	Eelke Schoppers
270	Visvlieterdiep	24 maart 2008	Meile Tamminga
250	Westerhornerpolder	30 maart 2008	Meile Tamminga
250	Visvlieterdiep	1 april 2006	Meile Tamminga

Tabel 3. Overzicht van recente voorjaarsmaxima (periode 2006-2009) van concentraties Grutto's in Groningse rust- en slaapgebieden. Alleen gebieden met aantallen van 250 of meer staan vermeld en per gebied zijn de twee hoogste maxima vermeld.

te diep in het water en daardoor konden de poten meestal niet of niet goed worden bekeken. Op 9 april 2006 kon ik een gekleurde exemplaar, hoogstwaarschijnlijk een vrouwtje *islandica*, enkele uren goed bekijken en ik was er zeker van dat de kleurcombinatie goed was afgelezen. Desondanks was mijn waarneming niet met 100% zekerheid toe te schrijven aan een bestaand individu. Voor zover mij bekend zijn er geen zekere waarnemingen van gekleurde IJslandse Grutto's uit de Koningslaagte.

Discussie

Op grond van diverse bronnen heb ik een overzicht gemaakt van recente voorjaarsmaxima van de Grutto in de provincie Groningen (tabel 3). De voorjaarsmaxima in de andere gebieden kunnen oplopen tot rond de 400, maar geen enkel gebied kan momenteel tippen aan de piekaantallen in de Koningslaagte. In het verleden werden dergelijke aantallen wel gezien, maar toen lag het aantal broedparen in de provincie veel hoger. Boekema et al. (1983) noemen voorjaarsmaxima van 1190 bij Hoogkerk (13 april 1978) en 600 bij Noordlaren

(9 april 1978). Gerritsen (1990) vermeldt voorjaarsmaxima van 635 bij het Zuidlaardermeer (1985, onduidelijk of alle vogels in Groningen zaten), 540 bij Hoogkerk (1985) en 400 in de Onnerpolder (1984). Het voorjaarsmaximum van het Hoeksmeer bedraagt 400 (14 maart 1992). Olthoff (2005) noemt voorjaarsmaxima bij Hoogkerk van 600 (22 maart 2000) en 1000 (10 maart 2001), maar vermeldt dat grote aantallen hier vanaf 2003 niet meer voorkomen. Daarnaast is er een voorjaarsconcentratie aan de oostkant van Winsum (circa 100 op 22 maart 2009). In het Groningse deel van de Lauwersmeer kunnen in het voorjaar tot enkele honderden Grutto's pleisteren (in 1998-2004 maximaal 270 in het Jaap Deensgat en maximaal 70 in Achter de Zwarten, Wymenga 2005). Het hoogste aantal voor Tetjehorn bedraagt 200 (24 maart 2009). In andere gebieden gaat het om veel lagere maxima: 67 bij de Kardingerplas (24 maart 2009) en 65 in de Veenhuizerstukken (12 april 2006).

De Koningslaagte is dus momenteel voor de Grutto in het voorjaar het belangrijkste pleistergebied in Groningen. In Friesland

komen in het voorjaar veel grotere concentraties voor met aantallen die kunnen oplopen tot enkele duizenden (Wymenga 2005, Kleefstra 2007), maar in die provincie broeden veel meer Grutto's dan in Groningen.

IJslandse Grutto's zitten tegenwoordig jaarlijks in de Koningslaagte, maar determinatieproblemen verhinderen het doen van goede uitspraken over de timing van de doortrek en aantallen die van het gebied gebruikmaken. Vooralsnog denk ik dat het eerder (vele?) tientallen zijn dan honderden. De gegevens uit de Koningslaagte passen bij de situatie in het Hegewiersterfild bij Harlingen waar IJslandse Grutto's vooral in april doortrekken (Versluys 1999, 2007). Ook Gerritsen & Tijssen (2003) noemen april als belangrijkste periode voor *islandica*. In Zuid-Kennemerland worden jaarlijks sterk wisselende aantallen gezien (Tanger 2008b). Voor zover bekend zijn er in de provincie geen complete afzelingen van gekleurde IJslandse Grutto's. IJslandse Grutto's worden de afgelopen tien jaar regelmatig gemeld uit onder andere de Lettelberter Bergboezem, Polder Breebaart, het Hoeksmeer, de Tjamme en gebieden rond het Zuidlaardermeer. Meestal gaat het om één of enkele vogels, en het is niet altijd duidelijk hoe zeker de determinatie is. Op 26 april 2006 zag ik in de Lettelberter Bergboezem een groep van 160 Grutto's. Hieronder bevonden zich tientallen *islandica*'s.

Uit het verleden is weinig bekend over het voorkomen van *islandica* in de provincie. Boekema et al. (1983) vermelden niets over de IJslandse Grutto en Van Scheepen & Oreel (1995) noemen één geval (21 april 1990 één vogel bij het Jaap Deensgat). Olthoff (2005) noemt maxima van zeven bij Hoogkerk (17 april 1999) en vijf bij Noorderhoogebrug (3-11 april 2004). Gerritsen & Tijssen (2003) vermelden geen pleisterplaatsen in Groningen. Betere optiek en meer kennis zijn verklaringen waarom IJslandse Grutto's tegenwoordig jaarlijks in Groningen worden gezien. Daarnaast lijkt sprake te zijn van groei van de populatie en van

veranderingen in het trekpatroon (Tanger 2008b, Delany et al. 2009). De voorjaarsaantallen in Nederland zijn in de loop van de tijd flink toegenomen en tegenwoordig trekken ieder voorjaar zo'n 10.000-15.000 IJslandse Grutto's door ons land (Gerritsen & Tijssen 2003, Tanger 2008b, zie ook Versluys 2007). Vooralsnog is niet duidelijk hoeveel *islandica*'s jaarlijks in de provincie Groningen voorkomen.

De onduidelijkheid over het aandeel *islandica*'s in de Koningslaagte maakt dat ook niet precies bekend is hoeveel lokale broedvogels in het voorjaar gebruikmaken van het gebied, onder andere omdat er geen waarnemingen zijn van gekleurde lokale broedvogels. Bij de rustplaats langs de Kardingerplas (3 km ten zuidoosten van de Koningslaagte) is dit wel het geval. Overdag pleisteren hier vaak 10-30 Grutto's en 's avonds slapen ze hier ook (maximaal 60 in voorjaar 2008 en maximaal 67 in voorjaar 2009, Rob Lindeboom). Allereerst maken zichtwaarnemingen van overdag heen en weer vliegende vogels duidelijk dat broedvogels uit de weilanden tussen Drielanden en het Beijumerbos (20-25 broedparen, Rob Lindeboom) gebruikmaken van deze rustplaats (afstand 0,5-1,5 km). Daarnaast ontdekte Fred van Maurik op 16 maart 2009 in een weiland bij Drielanden een gekleurde Grutto. De vogel, een vrouwtje *limosa*, was op 26 februari 2009 geringd in Zuidwest-Frankrijk (Réserve naturelle de Moëze-Oléron, afstand 980 km). In de ochtend van 18 maart 2009 zat de vogel in de weilanden bij Drielanden, maar aan het eind van de middag in een groep van 41 Grutto's op de rustplaats langs de Kardingerplas. Twee dagen daarna zag ik haar weer in de weilanden bij Drielanden (acht Grutto's op de rustplaats). Uiteindelijk heeft de vogel met succes in de weilanden bij Drielanden gebroed. Ondanks nauwgezette observaties van dichtbij heb ik tussen de vogels bij de Kardingerplas nooit een duidelijke *islandica* kunnen ontdekken. Het lijkt er dus sterk op dat de rustplaats langs de Kardingerplas uitsluitend wordt gebruikt door lokale broed-

vogels (ondersoort *limosa*). Daarentegen wordt de Koningslaagte ook gebruikt door doortrekkers van de ondersoort *islandica*. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen om hoeveel IJslanders het precies gaat. Tot slot zal het kleurringen van een flink aantal lokale broedvogels en nestjongen meer inzicht geven in de broedlocaties van de Grutto's die gebruikmaken van de Koningslaagte.

Bedreigingen door de nieuwe weg

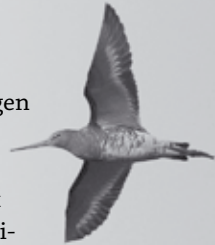
De Koningslaagte vervult in het voorjaar dus een belangrijke functie als slaap- en rustplaats voor vele honderden Grutto's. Daarnaast wordt er regelmatig gemeenschappelijk naar voedsel gezocht. Een kleine minderheid zijn IJslandse Grutto's, maar de overgrote meerderheid zijn de lokale broedvogels uit de graslanden ten noordwesten (tussen noord en west) van de Koningslaagte. Ze broeden deels in de nabije omgeving maar ook veel verder weg, wellicht wel tot tien kilometer van de Koningslaagte. Een dergelijke slaap- en rustplaats heeft dus een belangrijke regionale functie voor een groot broedgebied. In 2008 is de milieueffectrapportage (MER) voor de nieuwe weg Groningen-Winsum-Mensingeweer gemaakt (Boland 2008a). De MER is onder andere bedoeld om de effecten op natuur, milieu en landschap in kaart te brengen, maar maakt geen melding van voorjaarsconcentraties van Grutto's. Ook in de aanvulling op de MER (Boland 2008b) wordt hier ook niets over gezegd, terwijl het voorkeurstracé vlak langs de Koningslaagte loopt. Het was me al eerder opgevallen dat informatie over slaap- en rustplaatsen vaak niet wordt vermeld in dergelijke bureaustudies en dus bij de besluitvorming ook niet wordt meegewogen. Mede hierdoor is er bij de MER over de nieuwe weg langs de Koningslaagte onvoldoende rekening gehouden met de negatieve effecten van de nieuwe weg op de natuur en het landschap.

Het Groninger Landschap ziet het voorkeurstracé als een grote bedreiging voor de waarde van de Koningslaagte als broedgebied voor weidevogels en als voorjaarsverza-

melplaats voor Grutto's. Het voorkeurstracé loopt langs en door gebieden waar flink wat paren Grutto's broeden en de nieuwe weg zal er dus onherroepelijk voor zorgen dat een aanzienlijk oppervlak definitief ongeschikt wordt voor broedende Grutto's, broedvogels die in het voorjaar ook gebruikmaken van de rust- en slaappleats in de Koningslaagte. Te hopen is dat bij de discussie over de maatregelen om de negatieve gevolgen van de wegaanleg te compenseren gedegen rekening wordt gehouden met het grote belang van de Koningslaagte en wijde omgeving voor de Grutto. Daarbij is het ernstig de vraag of zo'n compensatie überhaupt wel mogelijk is.

Dankwoord

Speciale dank komt toe aan Jörgen de Bruin voor het beschikbaar stellen van zijn grote reeks tellingen. Egbert Boekema, Allix Brenninkmeijer, Dušan Brinkhuizen, Meinte Engelmoer, Jan Glas, Arjan Hendriks, Derick Hiemstra, Tseard Hiemstra, Bob Hogeveen, Roland Jalving, Leon Luijten, Rob Lindeboom, Frank Major, Fred van Maurik, Jeroen Nienhuis, René Oosterhuis, Leon Peters, Kees van Scharenburg, Eelke Schoppers, Meile Tamminga, Michiel Versluys, Nico de Vries en Eddy Wymenga worden bedankt voor hun waarnemingen en hun hulp bij het samenstellen van dit artikel.

Literatuur

- Boekema, E.J., P. Glas & J.B. Hulscher 1983. *De vogels van de provincie Groningen. Groningen.*
- Boland, S. 2008a. *MER tracéstudie Mensingeweer-Winsum-Groningen. Arcadis, Arnhem.*
- Boland, S. 2008b. *Aanvulling op het MER Mensingeweer-Winsum-Groningen. Arcadis, Arnhem.*
- Delany, S., D. Scott, T. Dodman & D. Stroud 2009. *An atlas of wader populations in Africa and western Eurasia. Wageningen.*
- Gerritsen, G. 1990. *Slaappleatsen van Grutto's in Nederland in 1984-85. Limosa 63: 51-63.*

IJlandse Grutto's – Ezumakeeg – 15 april 2009

- Gerritsen, G. & W. Tijsen 2003. *De betekenis van Nederland als pleisterplaats voor IJlandse Grutto's tijdens de voorjaarstrek in 2001 en 2002*. *Limosa* 76: 103-108.
- Kleefstra, R. 2007. *Slapende Grutto's in de Frieswykpolder revisited*. *Twirre* 18: 94-97.
- Kuijper, D, E. Wymenga, J. van der Kamp & D. Tanger 2006. *Wintering areas and spring migration of the Black-tailed Godwit*. *A&W-rapport*, Veenwouden.
- Olthoff, M. 2005. *Vogels van de gemeente Groningen*. *De Grauwe Gors* 33 (4): 1-67.
- van Scheepen, P. & G. Oreel 1995. *Herkenning en voorkomen van IJlandse Grutto in Nederland*. *Dutch Birding* 17: 54-64.
- Tanger, D. 2008a. *Wat zijn we dit jaar van de Grutto te weten gekomen?* *Fitis* 44: 121-126.
- Tanger, D. 2008b. *IJlandse Grutto's in Zuid-Kennemerland*. *Fitis* 44: 129-139.
- Versluys, M. 1999. *IJlandse Grutto's bij Harlingen in voorjaar 1998*. *Twirre* 10: 12-14.
- Versluys, M. 2007. *Steltlopers in het Hegewiersterfild in 1998-2006*. *Twirre* 18: 122-128.
- Wymenga, E. 2005. *Steltlopers op slaapplaatsen in Fryslân 1998-2004*. *Twirre* 16: 200-210.

Klaas van Dijk

Vermeerstraat 48
9718 SN Groningen
Telefoon 050-3182924
E-mail: klaas.vdijk@hetnet.nl